

373.31(082)

178 Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

**Збірник наукових та науково-методичних праць
викладачів кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету**

Випуск 3

*Присвячено 75-річчю
Криворізького державного
педагогічного університету*

**Кривий Ріг
2005**

Література:

1. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. -М.: Высшая школа, 1980.
2. Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе. -К.: Вища школа, 1985.
3. Выготский Л. С. Избранные психологические произведения. -М., 1958.
4. Грудинский П. Г. и др. Советы студентам вузов. -М.: Высшая школа, 1972.
5. Зинченко П. И. Непроизвольное запоминание. -М., 1961.
6. Максимова В. Н. Познавательный интерес и проблемное обучение //Вопросы психологии. - 1973. -№ 4.
7. Проблемы принятия решения //Под ред. П. К. Анохина. -М.: Наука, 1976.
8. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. -М.: Педагогика, 1973.
9. Ушинский К. Д. Собр. соч.: В11-и т. -М., 1948. -Т.8.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ВЗАЄМОДІЄЮ ПЕДАГОГІВ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Рева Ю. В.

В статті розкрито психолого – педагогічне управління структурними елементами системи взаємодії педагогів з молодшими школярами.

The article concerns the problems of psychological and pedagogical leadership of system of intercommunication with junior pupils.

Психолого-педагогічні особливості учнів молодших класів є суттєвим фактором, що визначає особливості взаємодії педагогів і дітей.

Метою цієї взаємодії є залучення школярів до знань, формування у них певних умінь і навичок, розвиток особистості і формування дитячого колективу [1].

Саме цьому було присвячене наукове дослідження в СШ№48, СШ№42, СШ№50, СШ№105 м. Кривого Рогу.

Учитель початкових класів та його вихованці, будучи партнерами по взаємодії, знаходяться не в рівному положенні: провідна роль в цьому процесі належить педагогу. Проте гіперболізація її приводить до

порушення контактів з дітьми, утруднює організацію виховання як процесу взаємодії дорослих і дітей, знижує його ефективність уже на першому етапі шкільного виховання. Розуміння недостатності одностороннього впливу дорослих на дітей молодшого шкільного віку і необхідності педагогічної доцільності організації взаємного впливу, сукупної діяльності тих і других в процесі колективного виховання є однією із важливих умов ефективності взаємодії педагогів навіть з молодшими школярами.

Нами зафіксована така тенденція: в класах, де педагог дійсно взаємодіє з дітьми, молодші школярі уже до другого класу здатні розрізняти ділові (хороший учень, активний член колективу) і моральні (хороша людина, вірний друг) якості своїх товаришів. В інших умовах така здібність в молодшому шкільному віці не розвивається.

При взаємодії учителя з вихованцями успішніше йде і формування навичок колективної діяльності: уміння обговорювати цілі сукупної діяльності, планувати і розділяти спільну працю, взаємно контролювати один одного, стримувати себе тощо. Знання та інтереси учнів в таких колективах більш міцні, глибокі, усвідомлені і різноманітні.

Стають іншими і мотиви навчання молодших школярів: їх приваблює сам процес пізнання, люблять навчання як самостійний і досить складний вид діяльності, в цих класах мало слабо встигаючих школярів.

Організація взаємодії педагогів зі слабо встигаючими молодшими школярами вимагає особливої інструментовки, основаної на обліку перш за все їх типових особливостей. Такими особливостями є в порівнянні з основною масою дітей занижений інтерес до навчання, відставання в розвитку уваги, сприйняття, логічного мислення, мови, емоційно – вольової регуляції; підвищений інтерес до гри; почуття розгубленості, невпевненості у своїх силах, що сковує їх думки і діяльність та збільшує труднощі в навчальній роботі; притупленість самолюбства.

Ще однією особливістю слабо встигаючих дітей є їх ранимість, хвороблива реакція на зауваження. Вони однаково переживають не тільки несправедливе відношення до себе, але і справедливі зауваження.

Більшість із них добрі, жорстокість у них проявляється рідко, вони прагнуть до участі в громадській роботі, проявляють хороші здібності в інструментальній, спортивній, художній діяльності. Але, не дивлячись на це, їх відношення з оточуючими, як правило, не достатньо сприятливі: багато слабо встигаючих дітей в колективі однолітків симпатіями не користуються, попадають часто в ізольоване положення, у них створюється дефіцит спілкування. Все це негативно відбивається на їх духовному і моральному розвитку, розвивається переконання в тому, що вони “нездібні”, “гірші інших”, “неповноцінні” [2].

Школярі, які загубили віру в свої сили, в можливість добитися помітних успіхів в тій чи іншій діяльності, стають пасивними, відрізняються слабкою волею та заниженою самооцінкою. В цьому – одна із причин того, що деяка частина школярів вчиться слабо [5, с.105].

Тому важливим професійним завданням педагогів, які працюють в молодших класах, є встановлення тісних особистих взаємин з учнями на гуманістичній основі, створення атмосфери доброзичливості, гумору, чуйності і оптимізму в колективі по відношенню до дітей, які відчувають особливі труднощі в навчанні [3].

Ефективність взаємодії учителя зі слабо встигаючими учнями підвищується, якщо вдається сформуванати у дитячому колективі почуття відповідальності за навчальну діяльність кожного і готовність допомогти тим, кому важко. А це вдається при організації навчання як колективної пізнавальної діяльності. Вона дає можливість об'єднати сильних і слабких школярів, включити їх в спільну роботу. Така єдність активніше стимулює вимоги школяра до самого себе, сприяє розвитку у нього волі, процесів самоорганізації, що є дуже важливою передумовою перемагання труднощів у навчанні. В процесі взаємної діяльності слабого і сильного учня відбувається взаємозбагачення, головним в якому є те, що сильний навчається ставити запитання, знаходити важливі аспекти навчального матеріалу, а слабкий вчиться запитувати те, що йому незрозуміло, знаходити і усвідомлювати прогалини у своїх знаннях, усвідомлювати те, що він не розуміє.

У початкових класах вчителі і учні мають найбільш сприятливі умови для взаємного вивчення один одного та успішної взаємодії. Учитель має можливість вивчити індивідуальні особливості дітей та враховувати їх в процесі взаємодії. Діти теж добре знають індивідуальні особливості учителя. Вони звикають і пристосовуються до його вимог.

Багаторічні спостереження переконують, що навчання ніколи не стане ефективним, якщо вчитель не буде враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, як вроджені (тип нервової системи), так і виховані (характер, здібності).

Одна дитина має сильну нервову систему від природи і може довго зберігати працездатність. У другій слабка нервова система, і вона швидко втомлюється, відволікається. Одна дитина сповільнена і може відповісти лише після довгих роздумів, інша поривчаста, поспішна і квапиться відповісти, ще не подумавши; одна швидко схоплює сутність питання, інша повільно підходить до неї; одна легко переключається з однієї справи на другу, а інша цього відразу зробити не зможе; одна образлива, друга самовпевнена і т. д.

Часто вчитель хвалить дітей працездатних, з швидкою реакцією та хорошим переключенням і постійно осуджує сповільнених, тих, що втомлюються. Ці якості учнів – не їх заслуга і не їх провина. Це психічні особливості дітей, які не залежать від них, і вчитель зобов'язаний враховувати ці психічні особливості, не хвалити за них і не гудити, а прагнути так організувати навчальну діяльність кожної дитини, щоб одержати максимальний ефект розвитку. Кожна нормальна дитина, тобто дитина з здоровим мозком, здатна досягти високого рівня розвитку, якщо правильно організувати її навчальну діяльність.

Педагогічний вплив не існує ізольовано, він неминуче взаємопов'язаний та взаємообумовлений десятками і сотнями інших впливів. Педагогічний результат даного впливу залежить від того, наскільки враховані, продумані та реалізовані його взаємозв'язки з іншими педагогічними впливами. Гармонія педагогічних впливів охоплює всі

сторони діяльності дитини у всіх сферах її життя і в школі, і поза школою [4, с.30-220].

Будь – яка система має структуру, створену основними її елементами. Такими структурними елементами нашої педагогічної системи при проведенні дослідно – експериментальної роботи були: майстерність вихователя; гуманні стосунки; емоційний та естетичний фактори; пробудження душі; природа (неодмінна і постійна взаємодія з нею); співпереживання (не тільки людині, але і всьому живому); творча думка (не всяка думка, а саме постійна, творча); творча праця (творча в самостійних зусиллях пізнання).

Як основні структурні елементи системи вони обов'язково пронизували всю діяльність дитини, ось чому їх можна назвати структурними променями. “Сонцем” цих “променів” є спрямованість будь – якої діяльності на загальне, а не на особисте благо. Якби “структурні промені” гармонії педагогічних впливів втратили цей свій енергетичний центр, своє “сонце”, вони б потухли, а з ними зникла б і сама гармонія педагогічних впливів. “Промені” не тільки пронизували всі елементи системи педагогічних впливів, але в кожному із них обов'язково були присутніми і всі останні.

Виховання через природу – основа педагогічної системи В. О. Сухомлинського. Це не є виховання на лоні природи, а саме через природу, це є пробудження душі. Тому воно можливе всюди, так як будь – яке навіть саме промислове місто все – таки включене в біосферу: над ним є небо з хмарами, сонцем, райдугою, зірками, воно зазнає ті ж впливи часу і погоди, в ньому є якісь водні басейни, бульварі і парки, є шкільні земельні ділянки, птиця, комахи, домашні тварини, квіти на вікнах, є ліси і поля в околицях.

Любов до природи – це і необхідна умова, і наслідок головного: виховання світовідчуття єдності з усім живим, що дозволяє черпати і думку, і почуття безпосередньо із живих джерел природи, гармонізувати свою діяльність з людьми і біосферою.

Уміння бачити природу – перша умова виховання світовідчуття єдності з нею, перша умова виховання через природу. Воно досягається лише при постійному спілкуванні з природою. Щоб відчуті себе частиною цілого, людина повинна не епізодично, а постійно знаходитись у взаємовідносинах з цим цілим. Ось чому гармонія педагогічних впливів вимагає постійного спілкування з природою.

Важливо, щоб луг, поле, сонце – все те, що для дитини втілює уявлення про свободу, про повноту життя, не протиставлялось справжній творчості, а усвідомлювалось як жива участь, в живому, дихаючому, діяльному світі.

Коли учитель веде дітей на природу, то саме це – початок пізнання слова, ритмів музики і вірша. Джерелом живого слова є росинки на травах, яскраві ягоди шишшини, захоплення красою заходу сонця, золотом осені. Все це сприяє виховній взаємодії педагога з учнями.

Потрібно учитись бути учнем. Попросити дитину допомогти вам. Це відкриє у неї запаси творчості, дасть імпульси до пізнання, яких не дасть ні один наставник.

Чим більше розумної любові та уваги дамо ми дитині, тим яскравіше, красивіше стане життя. Не скупуює на любов і увагу до дітей Беленко Д. І. (учителька СШ № 48 м. Кривий Ріг). Підіймаючи особистість дитини в очах оточуючих, учителька поступово впливає на зміну відносин, що склалися. Результати помітні. Учень стає краще навчатися, знаходить друзів, авторитет теж зростає. Педагог уміє вникнути в долю дитини, побачити недоліки і намітити шляхи їх виправлення. Це велика зацікавленість в результатах своєї праці і освіченість – загальна і психологічна. Беленко Д. І. постійно пам'ятає слова Сухомлинського В. О.: “Навчати відчувати – це саме важке, що є у вихованні”. Над розв'язанням даної задачі вчителька працювала творчо і продуктивно.

Бути добрими і чуйними, сміливими, щиро любити свій народ виховує своїх учнів Лемеш В. В. (учителька СШ № 48, м. Кривий Ріг). А допомагає їй в цьому Білочка – умілочка, Червона Шапочка, Буратіно своєю “Азбукою”. А буває діти зустрічаються з королевою Граматикою

або переносяться, немов чарами в Країну казок. Малюки, затамувавши подих, слухають оповідання, які спеціально для них створює учителька, переживають за героїв, радіють їх перемогам.

У арсеналі засобів заволодінням думкою і почуттями учнів є таке, що називається в риторичі наведенням емоцій. З огляду на це обов'язково повинно залишатися розумне і проникливе слово учителя. Воно ніби веде за собою і думку, і почуття, і уяву учнів, формує їх інтелектуальні емоції, усвідомлення і переживання, які ніби злиті воедино.

Тільки зігріте щирим почуттям слово, яке несе в собі думку педагога має моральну, естетичну силу. Це самий надійний засіб для встановлення контакту, взаєморозуміння і взаємоповаги учителя і учня. На цій основі найкращим чином йде сприйняття і засвоєння наукових знань і моральних установок. Важливо уміти сприймати та оцінювати інтелектуальну, емоціональну реакцію класу в цілому і кожного учня зокрема як показник рівня та глибини сприйняття інформації.

Коли бувася на уроках учительки Коноваленко Л. М. (СШ № 48 м. Кривого Рогу), мимоволі ловиш себе на думці: “Хто це перед тобою? Артист, диригент, а можливо, чарівник? Ось вона підняла руку – тиша. Ось вона просить визначити кількість слів в складі – і всі діти підіймають картку з потрібною цифрою. Ось вона посміхнулася і школярі раді.” “Школа радості і добра”, – назвали колеги її уроки. У ній поєднується зовнішня чарівність і ерудиція, простота і доброта, велика любов до дітей.

Під час дослідно-експериментальної роботи учителі прагнули дійти до кожного учня, побачити, чим він цікавиться, на що здатний, а форми розвитку здібностей традиційно були в основному масовими або груповими. І тоді вони приходили до нового розв'язку проблеми залучення дітей до творчої діяльності. Педагоги проводили своєрідні комплексні уроки творчості у вигляді позакласних занять (і на уроках). Вони ніби “пропускали” дітей через ці уроки, а в підлітковому віці проводилась юпіттка робота за інтересами.

Наприклад, третьокласнику давалось завдання придумати загадку про кульбабу. Дитина спершу описувала квітку, описувала детально, з

елементами фантазії. А потім для загадки сама відбирала тільки те, що потрібно, щоб всі її відгадали. Таке прагнення мати “споживачів” творчого продукту інтенсивно росте в цьому віці. “Підігрівником” цього є творча взаємодія педагогів з школярами.

... Учителька одного із експериментальних класів (Назаренко О. Д., СШ № 48, м. Кривий Ріг) проводила з дітьми гру: “На що це схоже?” Перший етап гри – на прогулянці. По небу пливають хмари. Вони такі різні і навіть змінюються від вітру. На що схожа кожна із них? На старого, на Вінні – Пуха, на собачку... Багато будь – яких порівнянь. Це підготовка. Другий етап – на уроці. Всі учні одержують папір з “плямою” (випадковою). Дається завдання – уважно розглянути плями (можна перевертати папір і розглядати їх зі всіх сторін), а потім записати з другої сторони, на що це схоже.

Дані даного дослідження дозволили зробити висновок: у молодших школярів високі потенційні творчі можливості, які розвиваються завдяки сприятливій взаємодії учителя з учнями.

На уроках природознавства учителька Маслак М. М. (МШ № 48 м. Кривого Рогу) в доступній формі розкриває взаємозв'язок явищ в природі. Провідне місце у викладанні цього предмета займають спостереження, досліди, практичні роботи. Навіть слабких дітей Маслак М. М. спонукає до активної розумової діяльності. Слова: “чому?”, “доведи”, “розмірковуй”, “подумай” – постійно звучать на уроках.

Багаторічні спостереження нас привели до думки, що розвитку гуманних взаємин між дітьми сприяє:

– сукупна форма навчальної і позаурочної діяльності (фронтальна, робота удвох). При цьому діяльність повинна бути такого ступеня складності, який вимагає сукупних зусиль, взаємної допомоги і підтримки один одного, чуйності, уваги до своїх товаришів;

– різноманітні та живі зміст і форми роботи. Важливо, щоб мета роботи була захоплююча;

– створення позитивних емоційних переживань в спілкуванні між школярами та попередження розмежування між дітьми;

– вводити дітей в світ прогресивних звичаїв і традицій, показувати їх гуманну сутність, впливати на почуття учнів.

У справжнього педагога – майстра особливий склад душі, такі прекрасні людські якості, як совісність, гуманізм, доброта, почуття справедливості, безкорисність в усьому, здатність до дружнього обміну результатами своєї праці. Це і постійна душевна біль, тривога за школу, за її сьогоднішній стан.

Саме такими якостями педагога – майстра володіє Троїцька Н. Р. (СШ № 48 м. Кривого Рогу), яка продумує і застосовує найбільш ефективні форми і методи навчання, використовуючи проблемні ситуації, зворотний зв'язок, ігрові моменти, елементи сюжетно – рольової гри, наочність, активізує розумову та пізнавальну діяльність учнів на уроках, тобто перетворює урок в захоплюючу країну відкриття. Вона використовує колективну, групову та індивідуальну форми роботи, кожній дитині знаходить цікаве і посильне завдання.

Дослідження показали, що учні молодших класів в своїх вчинках, переживаннях, судженнях, як правило, орієнтуються на красу. Підтвердилась ця думка і в процесі системного аналізу даної проблеми. Саме емоції пробуджують в особистості потребу в активній пізнавальній діяльності, так як нові цікаві знання служать ніби поживою для збагачення емоційного світу особистості. Емоції – “джерело сили” для кори великих півкуль головного мозку. Вони необхідний стимул для повсякденної активної творчої діяльності людей. У людини, захопленої пристрастю, всі її життєві сили, помисли і сподівання спрямовані на досягнення поставленої мети, що збагачує не тільки її енергію, але і функціональні можливості організму.

Радість не тільки живить емоційний світ кожного із нас, вона дуже швидко передається тим, кого ми навчаємо і виховуємо. Наші учні перш за все ефективніше всього виховуються на наших вчинках, справах, в тому числі на прикладах наших радісних і емоційно добрих взаєминах.

У процесі дослідно – експериментальної роботи ми виявили, що виховний вплив на учнів педагог справлятиме тоді, коли володітиме певними якостями. Основні з яких такі:

– правильно сформована спрямованість впливу однієї особи на іншу, за якої перша була б орієнтована на позитивне в другій;

– наявність в інтелектуальній, емоційній та вольовій сферах учителя ряду специфічних характеристик, які всі разом забезпечують успішне спілкування (насамперед увага, сприйняття, пам'ять, мислення, уява; уміння розподіляти увагу, її стійкість, спостережливість, уміння аналізувати вчинки інших людей і бачити за ними мотиви, психологічна інтуїція тощо);

– відповідна сформованість емоційної сфери людини, уміння співпереживати іншим;

– уміння обирати по відношенню до іншої людини оптимальний спосіб поведінки, засоби впливу тощо.

Ми також виявили уміння вчителя при взаємодії з учнями. До основних умінь вихователя відносяться: уміння правильно сприймати ті процеси, які відбуваються в середовищі дітей і з кожною окремою дитиною в різних ситуаціях; грати з дітьми; у випадковому факті побачити суттєве; із різноманітності педагогічних фактів виділити суттєве; в одній і тій же ситуації користуватися різними прийомами впливу; точно передавати свій настрій, почуття і думки словом, мімікою, рухами; встановлювати контакт з дітьми в будь – якій діяльності; здійснювати індивідуальний підхід; розвивати ініціативу дітей; допомагати дітям у важкі хвилини; щадити самолюбство школярів, оберігати слабких, сором'язливих від насмішок їх товаришів; не зловживати довірою учня; в кожного учня шукати та знаходити позитивні якості і саме на них будувати свої стосунки.

Знання, уміння, здібності учителя лише тоді вражають нас своїми результатами, коли вони осяяні громадянською спрямованістю особистості учителя, його гуманістичною позицією, яка так смно виражена в принципах педагогічної діяльності:

– любити дітей;

– олюднювати середовище, в якому живе дитина, щоб забезпечити їй душевний комфорт і рівновагу;

– прожити в дитині своє дитинство, щоб пізнати життя дитини.

Дослідно-експериментальна робота показала, що психолого – педагогічне управління взаємодією педагогів з молодшими школярами сприяє створенню атмосфери доброзичливості, краси, пробудженню душі, співпереживанню, гуманним стосункам, чуйності та оптимізму, саморегуляції, що являється дуже важливою передумовою перемагання труднощів у навчанні. Створюються умови для постійної творчої думки в самостійних зусиллях пізнання.

Література:

1. *Дежнікова Н. С. Воспитательные проблемы коллективной познавательной деятельности школьников: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – М., 1977.–21с.*
2. *Дрозденко Е. С. Психологические условия формирования положительного отношения к учению у младших школьников со слабой успеваемостью: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук. – М., 1985.–24с.*
3. *Ситченко М. Я. Стимулирование положительного отношения младших школьников к учебному труду: Автореф. дисс. ... канд. педаг. наук. – М., 1984.–16с.*
4. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори у п'яти томах. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с. – Т. 3.*
5. *Шуман В., Шуман С. В педагогической лаборатории учителя // Народное образование. – 1988. – № 7.*